

Notat om fastholdelse på erhvervsuddannelsesinstitutionerne

Hvad ved vi fra forskningen om frafald og fastholdelse på de danske erhvervsuddannelsesinstitutioner?

Sixten Wie Bang, juni 2014

I det følgende fremhæves hovedlinjer i den danske og internationale forskning om fastholdelse og frafald med særligt blik for forskningsresultater, der vedrører de danske erhvervsuddannelsesinstitutioner. Notatet indgår i vidensgrundlaget for evaluering af Undervisningsministeriets "FastholdesTaskforce". Notatet er lavet på baggrund af en bred litteratursøgning og gennemgang af relevante udgivelser, men er ufærdigt i den forstand, at der igennem perioden for evaluering af FastholdesTaskforce løbende kan tilføjes forskningsresultater¹.

Frafald er både i Danmark og internationalt udråbt som et højt prioriteret politisk og pædagogisk problem. I forhold til de danske erhvervsuddannelser har frafald været en problemstilling helt tilbage til den første lærlingelov i 1889. Adskillige reformer og strategier har op gennem særligt 1950'erne, 1970'erne samt inden for de seneste årtier været rettet mod at begrænse frafaldet. Problemerne omkring frafald og fastholdelse er særdeles komplekse og de allerede afprøvede strategier viser, at der ikke findes en enkel løsning på problemet. En indsats, der reducerer en type af frafald kan desuden bidrage til at øge en anden type frafald (Jørgensen, 2011: 20).

I Danmark har der inden for de seneste år været et markant politisk og forskningsmæssigt fokus på frafald i erhvervsuddannelserne. I den engelsksprogede forskningslitteratur er der en længere og mere omfattende historik med hensyn til frafaldsforskning. Selvom denne forskning primært har fokus på "high school dropout" – og dermed ikke kan overføres direkte til de danske erhvervsuddannelser – er der væsentlige bidrag at hente i forhold til at forstå frafaldsfænomenet. I det følgende fremhæves hovedlinjer i den danske og engelsksprogede frafaldsforskning med relevans for de danske erhvervsuddannelsesinstitutioner².

¹ Der er i forbindelse med litteratursøgningen lavet en anoteret liste over forskning og undersøgelser om emnet, som kan fremsendes ved forespørgsel.

² Den teoretiske diskussion af frafaldsbegrebet og historien om hvordan frafald er blevet et problem vil ikke blive uddybet dette notat. For en kritisk diskussion af begreberne henvises til (Nielsen et al, 2013; Jørgensen, 2011)

Hovedlinjer i frafaldsforskningen – frafald som proces

Der er i den engelsksprogede forskning vedrørende frafald og gennemførelse af uddannelse gjort flere forsøg på at opstille modeller til at beskrive hvilke faktorer, der har indflydelse på udfaldet af uddannelsesaktiviteter (se fx Lamb, 2011; Rumberger & Rotermund 2012). Disse modeller benyttes ofte i den komparative forskning, når strategier til at begrænse frafald undersøges. Væsentligt for denne måde at anskue uddannelse (og dermed frafaldsproblemet) på er, at dette opfattes som tæt sammenvævet med bl.a. sociale og økonomiske samfundsforhold og dermed ikke kan analyseres uden at tage hensyn hertil (Rumberger, 2011; Markussen & Sandberg, 2011).

Der synes i forskningslitteraturen at være en gennemgående opfattelse af, at frafald bør forstås som en proces frem for som en pludselig hændelse (som det imidlertid ofte omtales) (Rumberger, 1987; Rumberger, 2011; Nielsen et al, 2013; Lamb, 2011). Dette hænger sammen med den førnævnte kompleksitet forbundet med frafaldsproblemet, og at et eventuelt valg om at afbryde uddannelse ikke nødvendigvis bliver truffet pludseligt. I den engelsksprogede forskning om frafald har der traditionelt været fokus på at undersøge faktorer knyttet til individets personlige og sociale baggrund som variable til at forklare variationer i gennemførelse og frafald. Inden for de seneste årtier synes der imidlertid at være et stigende fokus på den kontekstuelle dimension frem for enkeltstående og/eller socioøkonomiske risikofaktorer i forhold til frafald og gennemførelse (Nielsen, 2011: 246). Den processuelle tilgang til at forstå frafalds- og gennemførelsesprocesser læner sig op ad en livshistorie-forståelse, hvor fokus er på fx motivation, engagement og opnåede præstationer frem for på selve beslutningen om at afbryde en uddannelse. Lamb sammenfatter, på baggrund af en gennemgang af empirisk forskning i frafald, de væsentligste faktorer i fire dimensioner. Den første dimension knytter sig til individuelle baggrundsforhold såsom køn, sundhed, alder og etnicitet. Den anden dimension omfatter den institutionelle kontekst, herunder bl.a. familie, omgangskreds, lokalområde og skole. Den tredje dimension omfatter den enkeltes disponeringer i form af adfærd, præstationer og indstilling til fx uddannelse og arbejde. Den fjerde dimension beskrives som "outcome" – dvs. den enkeltes valg om at fortsætte eller afbryde uddannelsen (Lamb, 2011: 374f).

De individuelle faktorer som ofte fremdrages i forsøg på at forstå frafalds- og gennemførelsesprocesser knytter sig ifølge en gennemgang af empirisk forskning lavet af Rumberger og Rotermund til fire kategorier. Den enkeltes *baggrund* er væsentlig og forstås i denne sammenhæng som bl.a. sociale, demografiske (fx køn, alder og etnicitet) og sundhedsrelaterede faktorer samt vedkomnes erfaringer og tidligere præstationer. Desuden fremhæves den enkeltes personlige *indstilling og følelser (attitudes)* dvs. psykologiske forhold såsom selvforståelse samt personlige mål og værdier. Den tredje kategori omfatter den enkeltes *adfærd*, herunder fx engagement ift. uddannelse, misbrug, beskæftigelse mv. Endelig fremhæves den enkeltes *performance*, som en dimension i form af vedkomnes præstationer, ihærdighed og færdigheder (Rumberger & Rotermund, 2012: 498f). Disse forhold kan, ifølge Rumberger og Rotermund,

sammen med de mere kontekstuelle forhold have indflydelse på den enkeltes beslutning om at fortsætte eller afbryde en uddannelse.

Ifølge Markussen & Sandberg kan indsatser (policies) med henblik på at begrænse frafald inddeles i henholdsvis et individorienteret niveau (fx rettet mod elever og lærlinge, herunder særlige "risikogrupper"), et institutionelt orienteret niveau (fx rettet mod skoler og virksomheder) samt et systemorienteret niveau (fx erhvervsuddannelsessystemet på nationalt plan).

Christian Helms Jørgensen har inddelt den danske forskning vedrørende frafald i ungdomsuddannelserne i 6 kategorier jf. nedenstående (Jørgensen, 2010: 24f)³:

- Undersøgelser der direkte har *fokus på frafald* i ungdomsuddannelserne – eventuelt som et aspekt af undersøgelser af andre temaer
- Undersøgelser der belyser unges *overgang* fra grundskole til ungdomsuddannelse og arbejdsmarked
- Undersøgelser der belyser *restgruppen* af unge uden uddannelse som typisk er faldet fra en ungdomsuddannelse
- Undersøgelser af indvandrere og *etniske minoriteters* forhold i uddannelserne, da disse grupper har høj risiko for at falde fra
- Undersøgelser og evalueringer *af tiltag til reduktion af frafald* eller særligt tilrettelagte uddannelser for unge som er i risiko for at falde fra
- *Statistiske opgørelser* der belyser unges frafald i ungdomsuddannelserne

Jørgensen peger endvidere på, at der inden for de senere år er lavet to gennemgange af danske projekter om frafald (Koudahl 2005; Andersen 2001). Han fremhæver på baggrund af sin gennemgang en række karakteristika ved de unge som falder fra, herunder særlige elementer ved frafald blandt etniske minoriteter idet frafaldet på ungdomsuddannelserne blandt unge i denne gruppe er særlig stort (Jørgensen 2010: 31ff). Den primære forklaring på unges frafald fra uddannelse er, ifølge Jørgensen, deres sociale baggrund og deres forudgående skoleforløb. Desuden peger han på, at konjunkturerne, herunder konjunkturerens indvirkning på praktikpladssituationen, spiller en væsentlig rolle for de unges frafald fra erhvervsuddannelserne. Skolerne har imidlertid også en væsentlig rolle og kan gøre en forskel (Jørgensen 2010: 36). Foruden de ovennævnte undersøgelser kan det fremhæves, at der i perioden 2009-2013 er gennemført et omfattende forskningsprojekt på tværs af en række forskningsinstitutioner. Projektets fokus har været på at undersøge de påvirkelige faktorer, som kan bidrage til at mindske

³ Se (Jørgensen 2010) for en uddybning af hvilke undersøgelserne der indgår i de seks kategorier.

frafald på de erhvervsfaglige uddannelser. Projektet har haft overskriften "Fastholdelse af erhvervsskoleelever i det danske erhvervsuddannelsessystem" (Nielsen et al., 2013). Som det også fremgår af kategorierne ovenfor, er forskningen på dette område overvejende af sociologisk karakter. Selvom enkelte nyere ph.d.-afhandlinger berører sammenhængen mellem pædagogik, didaktik og frafald (fx Louw, 2013), er forskningen på dette område relativt begrænset omfangsmæssigt (Aarkrog, 2012). Førnævnte afhandling har fokus på elevernes møde med lærerne, undervisningen og de pædagogiske praksisser på grundforløbet af tømreruddannelsen (Louw, 2013: 159). Louw betoner vigtigheden af at have fokus på selve det indholdsmæssige ved erhvervsuddannelserne og at tage udgangspunkt i elevernes perspektiver, forudsætninger, motivationer og engagement i organiseringen af de pædagogiske praksisser i undervisningen – blandt andet i forhold til frafald (Louw, 2013: 14).

I det følgende fremhæves særligt undersøgelser, der beskæftiger sig med skolernes betydning for frafaldet, da denne del af frafaldsforskningen er særligt relevant i forhold til evaluering af FastholdesTaskforce.

Uddannelsesinstitutionerne i fokus

KORA har lavet en række undersøgelser vedrørende frafald på ungdomsuddannelserne, herunder undersøgelser om hvad skolerne betyder for frafaldet. Den overordnede konklusion er, at frafaldet på erhvervsskolerne er forskelligt, også når der tages højde for baggrundsvARIABLE såsom elevernes forudsætninger – skolerne og lærerne kan således gøre en væsentlig forskel.

Både de direkte tiltag og indsatser, som skolerne iværksætter mod frafald og generelle forhold på skolerne som fx undervisningsmiljø, skoleledelse og lærerkompetencer kan spille en væsentlig rolle for erhvervsskoleelevernes frafald (Larsen og Jensen, 2010: 9). Ungdomsuddannelsesinstitutionernes størrelse og geografiske placering har imidlertid umiddelbart ikke betydning for elevernes afbrud af uddannelse (Larsen et al, 2010).

Det er karakteristisk for de skoler, som i førnævnte undersøgelser har et lavt frafald, at der blandt andet er et tæt samarbejde mellem erhvervsskolerne, Ungdommens Uddannelsesvejledning og produktionsskolerne. Skolerne har en strategi mod frafald, der er kendt af de ansatte, og som anvendes målrettet og systematisk. Endvidere har skolerne en klar ansvarsfordeling i forhold til at følge op på de unge, der falder fra. Disse skoler realkompetencevurderer alle elever, hvilket bruges ved tilrettelæggelse af særlige grundforløb, der indeholder en praktisk tilgang til læring. De har mentorer og coaches og gode elev-lærer relationer, hvor lærerne giver personlig støtte og tilbagemeldinger til eleven. Endelig har skolerne et stærkt og stabilt socialt miljø med få skift og inkluderende elevfællesskaber i den daglige undervisning (Jensen et al., 2009). Generelt peger Jørgensen på baggrund af forskningen på området på, at den største effekt på frafald opnås, når der udvikles en helhedsorienteret indsats, hvor alle aktører samarbejder med den unges behov i centrum (Jørgensen, 2010).

I regi af førnævnte tværinstitutionelle frafaldsprojekt analyserer Lisbeth Grønborg, hvordan eleverne reagerer på idræt og sundhed som fastholdelsesinitiativer. Grønborg konkluderer, at idræt og sundhed ikke i sig selv løser de komplekse frafaldsproblemer (Grønborg, 2011). I samme antologi kritiserer Michael Svendsen Pedersen, på baggrund af analyser af en række erhvervsskolars arbejde med at fastholde de tosprogede elever, tendensen på alle niveauer i erhvervsuddannelsessystemet til at anvende løsrevne fastholdelsesinitiativer, der ikke indtænkes i en større læringsmæssig sammenhæng (Pedersen, 2011).

Pædagogikken på tværs af de danske erhvervsuddannelser er tæt koblet til vekseldannelsesprincippet, som indebærer, at der gennem uddannelserne veksles mellem skole- og praksisbaseret læring. Den pædagogiske forskning på området koncentrerer sig primært om tre nøgleelementer, hvilket også er med til at karakterisere erhvervsuddannelsessystemet: en helhedsorienteret tilgang til undervisning/læring, praksisbaseret/praksisrelateret undervisning samt et udpræget individ-fokus på eleverne (Aarkrog, 2012). Den helhedsorienterede tilgang har været udbredt siden reformen af erhvervsuddannelserne i 1991. Det "helhedsorienterede" element ligger i, at der søges etableret "helheder" for eleverne gennem fx arbejde med projekter og konkrete cases, praksisrelateret af de almene fag samt fysisk kobling af de teoretiske og praktiske læringsarenaer. Disse nøgleelementer ved erhvervspædagogikken bunder i en opfattelse af, at det generelt opleves som meningsfuldt for eleverne at lære om emner, der har direkte relevans i forhold til deres faglige praksis (Aarkrog, 2012).

Adskillige studier peger i retning af, at den praktiske dimension og "learning by doing" har en positiv indvirkning på elevernes motivation (Tanggaard og Brinkman, 2008) og at den praksisbaserede tilgang kan være med til at reducere frafald (Hansen og Størner, 2010). Dette hænger blandt andet sammen med, at mange elever på erhvervsskolerne har negative skoleerfaringer med sig fra folkeskolen (Jørgensen et al, 2012). Praksisorientering af de almene fag kan medvirke til at overkomme det "gab" der af mange opleves mellem det, som de lærer i henholdsvis skole- og i praktikdelene af erhvervsuddannelserne (Brown, Vestergaard og Katznelson, 2011).

Lene Tanggaard har analyseret en handelsskoles indsats for at håndtere frafald og fastholdelse i en konkret skoleklasse. Hun henviser til, at ekstra personale så som mentorer, elevcoaches og psykologer i den offentlige debat ofte identificeres som afgørende for forebyggelse af frafald. I denne case er det dog lærerne og den pædagogiske indsats, der nævnes som det centrale for elevernes engagement i uddannelsen, og det påpeges, at lærernes nærvær og engagement har stor betydning for elever, der befinder sig i risikozonen for frafald, både fagligt og socialt. Endvidere er opbygningen af et stærkt institutionelt tilhørsforhold også betydningsfuldt (Tanggaard, 2011).

For at imødekomme den særdeles heterogene elevgruppe på erhvervsskolerne, er der inden for de seneste år kommet øget fokus på undervisernes rolle og kompetencer. Dette gælder særligt deres evne til at tilrettelægge differentieret undervisning målrettet den enkelte elevs kompetencer og erfaringer. Man kan i den forbindelse tale om, at ansvaret for læringsprocesserne nu i høj grad ligger på lærernes skuldre frem for alene på eleverne jævnfør frasen om "ansvar for egen læring", som var udbredt i særligt 1990'erne (Bang et al, 2013; Svendsen, 2006).

Arnt Vestergård Louw forsøger i sin ph.d.-afhandling (ligesom Lippke, 2013) at "*bevæge sig væk fra en blame-the-student tilgang*", hvor fokus er på at identificere individuelle eller socioøkonomiske risikofaktorer som betydningsfulde for, om en elev gennemfører en uddannelse eller falder fra (Louw, 2013: 35). Han argumenterer således for, at lærerne udgør den væsentligste faktor i forhold til elevernes motivation for at deltage og muligheder for engagement i uddannelsen. Eleverne, som indgår i hans undersøgelse ønsker lærernes styring og støtte, særligt i starten af uddannelsen, med udgangspunkt i det faglige. Frem for at tænke i enkle løsninger og målrettede initiativer på de udfordringer erhvervsuddannelserne står overfor, foreslår han, at der som det primære sættes fokus på den pædagogiske og didaktiske udvikling i og af erhvervsuddannelserne med udgangspunkt i erhvervsfagligheden, elevernes perspektiv og på baggrund af et resourcesyn på eleverne (Louw, 2013: 160).

Andre studier vedrørende motivation blandt elever på erhvervsuddannelserne peger på, at underviserne bør give individuel feedback til eleverne og at undervisningen bør tage udgangspunkt i elevernes kvalifikationer, læringsstile samt øvrige forhold (Brown, Vestergaard og Katznelson, 2011; Brown og Katznelson, 2011). Flere undersøgelser peger desuden på, at det sociale miljø og undervisningsmiljøet er særdeles vigtige faktorer i forhold til fastholdelse og motivation, da et godt socialt miljø kan være med til at skabe basis for venskaber og gode relationer mellem elever samt mellem elever og undervisere (Brown og Katznelson, 2011).

Det massive politiske fokus på at nedbringe frafaldet på erhvervsuddannelserne, har, ifølge Jørgensen, haft markant indflydelse på den pædagogiske praksis, fordi det implicerer, at der må tages særligt hensyn til dem, som er i risiko for at falde fra (Jørgensen, 2012). I den forbindelse kan det fremhæves, at nogle undersøgelser peger på, at undervisningsmaterialer og -tilgange som er særligt rettet mod tosprogede og elever med anden etnisk herkomst en dansk potentielt kan medvirke til at styrke læringen og reducere frafald (LG Insight, 2013; Ernest & Young, 2012; Rambøll, 2012: 39).

Opsamling

Som det fremgår af ovenstående gennemgang, findes der ikke et "quick fix" i forhold til at mindske frafaldet på de danske erhvervsuddannelsesinstitutioner. Problemstillingen er kompleks og relaterer sig både til sociale og økonomiske samfundsforhold, den specifikke kontekst samt forhold der relaterer sig det enkelte individ. Frafald bør på grund af de mange faktorer, som indvirker på den enkeltes valg om at afbryde en uddannelse, ansues som en proces og ikke som

en pludselig hændelse. Forskningen i frafald viser, at uddannelsesinstitutioner og undervisere har en væsentlig rolle at spille i forhold til at minimere frafaldet på erhvervsuddannelserne.

Helhedsorientering og lokalt forankret strategi mod frafald: Både skolernes direkte tiltag og indsatser mod frafald samt generelle forhold på skolerne som fx undervisningsmiljø, skoleledelse og lærerkompetencer er væsentlige faktorer. Ungdomsuddannelsesinstitutionernes størrelse og geografiske placering har dog umiddelbart ikke betydning for elevernes afbrud af uddannelse. På institutionsniveau er det vigtigt at have en strategi mod frafald, der er kendt af de ansatte, som anvendes målrettet og systematisk, og som indebærer en klar fordeling af roller og opgaver i forhold til både at forebygge frafald og til at følge op på de unge, der alligevel falder fra. Erhvervsuddannelsernes indbyggede veksling mellem skole og praktik understreger vigtigheden af, at der tænkes i helheder på både institutionsplan og i forhold til den enkelte elevs læring og udvikling.

Det sociale miljø, gode relationer og undervisningsmiljøet: Flere undersøgelser peger på, at det sociale miljø og undervisningsmiljøet er særdeles vigtige faktorer i forhold til fastholdelse og elevernes motivation, da et godt socialt miljø kan være med til at skabe basis for venskaber og gode relationer mellem elever samt mellem elever og undervisere.

Lærerkompetencer og praksisorientering: Lærernes kompetencer og karakteren af den pædagogiske indsats er centrale for elevernes motivation og engagement i uddannelsen ligesom lærernes nærvær og engagement har stor betydning for elever, der befinder sig i risikozonen for frafald - både fagligt og socialt. Adskillige studier peger i retning af, at den praktiske læringsdimension og "learning by doing" har en positiv indvirkning på erhvervsskoleelevernes motivation. Den praksisbaserede tilgang på erhvervsuddannelserne kan være med til at modvirke frafald, da denne tilgang ofte medvirker til at skabe en oplevelse af relevans af det, der undervises i.

Tydelig feedback og udgangspunkt i den enkeltes kompetencer og erfaring: På baggrund af ovenstående gennemgang kan det desuden særligt fremhæves, at feedback til eleverne og forventningsafstemning kan medvirke til fastholdelse. Endvidere kan et pædagogisk udgangspunkt i elevernes individuelle forudsætninger gennem fx realkompetencevurdering, differentiering af undervisningen samt et fokus på relationer i undervisningen have en positiv indvirkning på fastholdelse.

Litteratur

Aarkrog, V. (2012): *Centrale elementer i erhvervsuddannelsernes pædagogik - baseret på forskningen inden for feltet* i Hansen, J. A. & Størner, T. (eds.) *I lag med erhvervspædagogikken* (pp. 35-42). NCE, Professionshøjskolen Metropol.

Andersen, Ole Dibbern (2001): *Frafald i erhvervsuddannelsernes praktikdele – en synteserapport*. København, Danmarks Erhvervspædagogiske Læreruddannelse.

Bang, S. W., Stobbe, F., og Aarkrog, V. (2013): *Country review, Denmark*. [“Teaching and learning methods in initial vocational education and training: European trends and challenges”]. Ikke publiceret.

Brown, R., Vestergaard, A. og Katznelson, N. (2011): *Ungdom på erhvervsuddannelserne Delrapport om valg, elever, læring og fællesskaber*. Aarhus Universitet, Center for Ungdomsforskning, Erhvervsskolernes Forlag.

[http://www.cefu.dk/media/228391/ungdom_erhvervsuddannelserne_skaerm%20\(2\).pdf](http://www.cefu.dk/media/228391/ungdom_erhvervsuddannelserne_skaerm%20(2).pdf)

Brown, R og Katznelson, N. (2011): *Motivation i erhvervsuddannelserne*. Erhvervsskolernes Forlag.
[http://www.cefu.dk/media/259799/motivation%20i%20erhvervsuddannelserne%20\(2\).pdf](http://www.cefu.dk/media/259799/motivation%20i%20erhvervsuddannelserne%20(2).pdf)

Ernest & Young (2012): *3. Evaluering af Fastholdelseskarakavanen*, Copenhagen: Ministeriet for Børn og Undervisning.

http://www.brugforalleunge.dk/Materialer/~media/BFAU/Filer/PDF/Evalueringer/130320%20Afsuttende%20rapport_fastholdelseskarakavanen.ashx

Grønberg, L. (2011): *Fastholdelse gennem idræt og sundhed*. I Jørgensen, C. H. (red.) *Frafald i erhvervsuddannelserne*. Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg

Hansen, J. og Størner, T. (2010): *Praksisnær viden og læring i grundforløbet*. Copenhagen: Nationalt Center for Erhvervspædagogik, Professionshøjskolen Metropol.

Humlum, M. K., & Jensen, T. P. (2010). *Frafald på de erhvervsfaglige uddannelser - Hvad karakteriserer de frafaldstruede unge?* AKF. Retrieved from:

http://www.kora.dk/media/271603/udgivelser_2010_pdf_frafald_erhvervsfaglige_uddannelser.pdf

Jensen, T. P. et al. (2009). *Unge frafald på erhvervsskolerne – Hvad gør de ”gode skoler”*. AKF. Retrieved from:

http://www.kora.dk/media/272065/udgivelser_2009_pdf_unge_frafald_erhvervsskolerne.pdf

Jensen, Torben P. og Britt Larsen (2011): Hvem falder fra – spiller skolen nogen rolle? i Christian H. Jørgensen (red.): *Frafald i erhvervsuddannelserne* (205-224), Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg.

Jensen, Torben P. og Maria K. Humlum, (2010): *Frafald på de erhvervsfaglige uddannelser - hvad karakteriserer de frafaldstruede unge*, Kbh: AKF.

Jensen, Torben P. og Britt Larsen (2011): Hvem falder fra – spiller skolen nogen rolle? i Christian H. Jørgensen (red.): *Frafald i erhvervsuddannelserne* (205-224), Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg.

Jørgensen, Christian H. (2012): Manglende ungdomsuddannelse – årsager og løsninger I *Samfundsøkonomen*, Nr. 2, pp 24-29

Jørgensen Christian H. et al. (2012). *Frafald og engagement - foreløbige resultater.*
http://psy.au.dk/fileadmin/Psykologi/Aktuelt/Rapport_frafald_og_engagementfin.pdf

Jørgensen Christian H. (red.) (2011): *En historie om hvordan frafald blev et problem* i Christian H. Jørgensen (red.) *Frafald i erhvervsuddannelserne* (13-32), Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg.

Jørgensen, Christian H., (2010): *Frafald i de danske ungdomsuddannelser* i Eifred Markussen (red): *Frafald i utdanning for 16-20 åringer i Norden*, TemaNord 2010: 517, Nordisk Ministerråd, København.

Koudahl, P. (2005): *Frafald i erhvervsuddannelserne: Årsager og forklaringer.* Undervisningsministeriet.

Lamb, S. (2011): *School dropout and inequality* I S. Lamb et al. (red.) *School dropout and Completion: International comparative Studies in Theory and Policy.* Springer Science+Business Media B.V.

Larsen, B. Ø., & Jensen, T. P. (2010): *Fastholdelse af elever på de danske erhvervsskoler.* AKF.

LG Insight (2013): *Fra viden til handling*, Copenhagen: Fastholdelseskaravanen - Ministeriet for Børn og Undervisning.
http://www.brugforalleunge.dk/Materialer/~media/BFAU/Filer/PDF/Evalueringer/130320_Fra%20viden%20til%20handling_evalueringsrapport.ashx

Louw, A. V. (2013): *INDGANG OG ADGANG PÅ ERHVERVSUDDANNELSERNE [ph.d.-afhandling]* The Graduate school Arts, Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet.

Lippke, L. (2013): *En erhvervsskole for alle? Professionelle deltagelsesformer og spændingsfelter mellem faglighed og omsorg.* [Ph.d.-afhandling], Institut for kommunikation, Aalborg Universitet

Markussen, E. & Sandberg, N. (2011): *Policies to reduce School Dropout and Increase Completion* I S. Lamb et al. (red.) *School dropout and Completion: International comparative Studies in Theory and Policy*. Springer Science+Business Media B.V.

Nielsen, K. (2011): Hvad siger international forskning om frafald? I C. H. Jørgensen (red.), *Frafald i erhvervsuddannelserne*. Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg.

Nielsen, K et al. (2013): *Slutrapport: Erhvervsskoleelever i det danske erhvervsuddannelsessystem*. http://psy.au.dk/fileadmin/Psykologi/Forskning/Forskningsprojekter/Fastholdelse_af_erhvervsskoleelever/Slutrapport28082013final.pdf

Pedersen, M. S. (2011): Læringskultur og kulturel læring. I Jørgensen, C. H. (red.) *Frafald i erhvervsuddannelserne*. Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg

Rambøll (2012): *Helhedsorienteret undervisning på erhvervsuddannelserne*, Evalueringsrapport for Ministeriet for Børn og Undervisning.

Rumberger, R. W. (2011): *Dropping out: why students drop out of high school and what can be done about it*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Rumberger, R. W., & Rotermund, S. (2012): The relationship between Engagement and High School Dropout. I *Handbook of Research on Student Engagement* (pp. 491–513). USA: Springer.

Rumberger, R. W. (1987): High School Dropouts: A Review of Issues and Evidence. *Review of Educational Research*, 57(2), 101–121.

Svendsen, M. (2006): *At gøre en forskel* Roskilde: Roskilde Universitetscenter, Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning.

Tanggaard, L. (2011): En skoles håndtering af frafaldsproblematikken, i Christian H. Jørgensen (red.): *Frafald i erhvervsuddannelserne* (83-99). Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg.

Tanggaard, L. og Brinkmann, S. (2008): Til forsvar for en uren pædagogik. i *Nordisk Pedagogik*, Vol. 28, no. 4, pp. 303-314.